

मूल्यवर्धन कार्यक्रमाबाबत काही प्रश्न आणि त्याची उत्तरं

१. आजच्या काळात मूल्यवर्धनची गरज का आहे?

शालेय वयातच विद्यार्थ्यांमध्ये राज्यघटनेतील स्वातंत्र्य, समता, बंधुता व न्याय ही मूल्ये रुजावित आणि हे विद्यार्थी भविष्यात देशाचे जबाबदार, संवेदनशील लोकशाहीभिमुख नागरिक घडावेत, हा शांतिलाल मुथ्था फाउंडेशनच्या मूल्यवर्धन कार्यक्रमाचा मुख्य उद्देश आहे.

मूल्यवर्धन कार्यक्रमात 'काय चांगले, काय वाईट' याचे शिक्षणही विद्यार्थ्यांना अगदी सोप्या पद्धतीने, हसत-खेळत दिले जाते. तसेच विद्यार्थ्यांची सर्वांगीण प्रगती साधता यावी, यासाठी शालेय व्यवस्थापन, शाळा आणि शिक्षक यांच्या क्षमता विकसित व समृद्ध करण्यासाठी प्रयत्न केले जातात.

मुलांमध्ये घटनात्मक मूल्ये रुजविण्याचा प्रयत्न शाळा करीत असतातच, पण मूल्यवर्धन उपक्रमामुळे त्याची व्याप्ती वाढून शाळांच्या प्रयत्नांना निश्चित आकार मिळू शकतो. मूल्यवर्धन उपक्रमात विद्यार्थ्यांबरोबरच शिक्षकांचाही सहभाग महत्वाचा ठरतो आणि बदलाच्या या प्रक्रियेत तो केंद्रस्थानी असतो. म्हणूनच वर्तमानकाळात मूल्यवर्धन कार्यक्रमाची नितांत गरज आहे.

२. विद्यार्थ्यांना आम्ही शाळेत पूर्वीपासूनच मूल्यशिक्षण देत आहोत, मग मूल्यवर्धन कार्यक्रमाची आवश्यकता काय?

मूल्यवर्धन कार्यक्रमात विद्यार्थ्यांना फक्त मूल्यांविषयी ज्ञान दिले जात नाही, तर ती मूल्ये आत्मसात करण्यासाठी आवश्यक त्या क्षमता त्यांना प्राप्त व्हाव्यात, यासाठी नियोजनबद्द आणि पद्धतशीरपणे संधी दिल्या जातात. त्यासाठी प्रयत्न केले जातात. म्हणून शाळा करीत असलेल्या प्रयत्नांमध्ये मूल्यवर्धन कार्यक्रम पूरक आणि प्रेरक ठरेल असा आहे.

प्राथमिक शिक्षण हा भावी आयुष्याचा पाया असतो. या वयामध्ये मुलांच्या मनावर जे संस्कार होतात, ते दीर्घकाळ टिकतात. मूल्यवर्धन कार्यक्रमामुळे विद्यार्थ्यांना शिक्षणाची गोडी तर लागलीच, त्यासोबतच जिल्हा परिषद शाळांमधील शिक्षकांनी पहिली ते चौथीच्या विद्यार्थ्यांना लोकशाहीतील जबाबदार नागरिक घडविण्याचे कठीण काम हाती घेतले आहे.

३. मूल्यवर्धन कार्यक्रमामुळे मुलांमध्ये कोणते सकारात्मक बदल होतात?

मूल्यवर्धनमुळे मुले जबाबदारी घ्यायला शिकतात. इतरांना मदत करायला आणि त्यांची काळजी घ्यायलाही शिकतात. मुले स्वतःच्या आणि इतरांच्या वर्तनाबद्दल सारासार विचार करायला लागतात. मुलांची भाषाविषयक आणि सामाजिक कौशल्ये विकसित होऊ लागतात. शिक्षक-विद्यार्थी संबंध सुधारतात. मुलांमध्ये शाळेची आवड वाढीस लागते.

४. मूल्यवर्धन कार्यक्रमाचा शाळेला काय फायदा होतो?

मुलांना शाळेबद्दल अधिक गोडी वाटते. त्यामुळे शाळेचा हजेरीपट वाढू शकतो. मूल्यवर्धनच्या विविध उपक्रमात मुलांचा सक्रिय सहभाग वाढून शाळेची गुणवत्ता वाढण्यास मदत होते. शाळेच्या कामगिरीत सुधारणा होऊन शिक्षकांनाही कामात आनंद मिळतो. 'मूल्यवर्धन'च्या विद्यार्थी केंद्रित आणि समग्र शाळा कार्यपद्धतीमुळे शिकण्या-शिकविण्याची प्रक्रिया बदलते. पारंपरिक पद्धतीने शिक्षण देणाऱ्या शाळांच्या कार्यपद्धतीत बदल होऊन प्रतिमा उंचावण्यास मदत होते.

५. मूल्यवर्धन कार्यक्रमाचा विद्यार्थ्यांबरोबर कुटुंबाला, समाजाला काय फायदा होतो?

शाळेत राबविलेला मूल्यवर्धन कार्यक्रम विद्यार्थ्यांसाठी दिशादर्शक ठरत आहे, हे सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनातून स्पष्ट झाले आहे. शाळेतील वर्ग नियम विद्यार्थी घरातही पाळतात. इतर सदस्यांनाही पाळायला सांगतात. मूल्यवर्धन पुस्तिकेतील व्यसनाचे दुष्परिणाम ते पालकांना समजावून सांगतात. घरातील सदस्यांना, शेजाऱ्यांना मदत करतात. म्हणजे विद्यार्थ्यांमध्ये सकारात्मक बदल झाल्याचे अनेक पालक शाळेत येऊन नेहमी सांगत असतात. मुलांमध्ये झालेला बदल हा साहजिकच कुटुंबातील इतर सदस्यांमध्येही दिसून येतो. आणि कुटुंबातून समाजात परावर्तीत होतो. अशा प्रकारे मूल्यवर्धन कार्यक्रमाचा विद्यार्थ्यांबरोबर कुटुंबाला, समाजाला फायदा होतो आहे. याचे सकारात्मक परिणाम नक्कीच भविष्यात दिसतील.

६ . मूल्यवर्धन कार्यक्रमात खेळांचा वापर करून मूल्यशिक्षण दिले जाते ?

मुलांवर खेळांचा काय सकारात्मक परिणाम होतो ?

मूल्ये ही काही चार भिंतीच्या आत राहून विद्यार्थ्यांना शिकवण्याची गोष्ट नाही. आणि ती शिकवून त्यांच्यात आणताही येत नाहीत. मूल्ये ही मुक्त आणि आनंददायी वातावरणात मुलांमध्ये रुजवावी लागतात. मूल्यवर्धन कार्यक्रमात गाणी, गोष्टी, गप्पा, खेळ अशा विविध उपक्रमातून मूल्ये रुजवली जातात. खेळ सर्व विद्यार्थ्यांना आवडतात. खेळातून एकतेची भावना, एकमेकांना मदत करणे असे मूल्य रुजली जातात. म्हणजेच सहयोगी खेळातून प्राप्त झालेली अशी मूल्ये ते स्वतः आत्मसात करतात. अशा प्रकारे ते खेळांना म्हणजे मूल्यांना प्रतिसाद देतात आणि त्यांच्यात सकारात्मक परिणाम घडून येण्यास मदत होते.

७. मूल्यवर्धन वर्ग उपक्रमांसाठी किती वेळ देण्यात यावा ? यामुळे शाळेच्या वेळापत्रकावर ताण पडणार का ?

मूल्यवर्धन वर्ग उपक्रमांसाठी दर आठवड्याला फक्त ७० ते १०० मिनिटे द्यावी लागतात. हा वेळ शाळेच्या एकूण वेळेच्या ५ टक्क्यांपेक्षासुद्धा कमी आहे. ह्या वेळेत सुद्धा मुले अभ्यासक्रमाच्या निष्पत्तींशी संबंधित उपक्रम करत असतील. त्यामुळे कुठल्याही प्रकारच्या ताणाचा प्रश्नच उद्भवत नाही. ज्या अभ्यासक्रमामध्ये मूल्य शिक्षणासाठी किंवा जीवन-कौशल्ये विकसित करण्यासाठी दर आठवड्याला वेळ राखून ठेवलेला असतो, तेथे हा प्रश्नच उद्भवणार नाही.

८. 'मूल्यवर्धन'चे वर्ग उपक्रम तज्ज्ञांनी मान्य केलेल्या अभ्यासक्रमांवर आधारित आहेत का ?

मूल्यवर्धन कार्यक्रमाची रचना अभ्यासपूर्ण आराखड्यावर आधारित आहे. त्यामध्ये कार्यक्रमाची संकल्पना, अध्ययन निष्पत्ती हे सर्व स्पष्ट केलेले असते. हा आराखडा 'राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद' (**NCERT**) आणि 'महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद' (विद्या प्राधिकरण) या सारख्या अधिकारी संस्थांनी तपासून संमत केलेला आहे. तसेच मूल्यवर्धनचे वर्गातील उपक्रमसुद्धा महाराष्ट्र विद्या प्राधिकरणाच्या तज्ज्ञ गटाने तपासलेले आहेत.

९. मूल्यवर्धन कार्यक्रमासाठी शांतिलाल मुथ्था फाउंडेशन शाळांना कशाप्रकारे मदत करते ?

मूल्यवर्धन कार्यक्रमाचा हेतू आणि मूल्ये मान्य असणाऱ्या शाळा अथवा शाळा संचालकांना, शांतिलाल मुथ्था फाउंडेशनतर्फे मूल्यवर्धन कार्यक्रम मोफत दिला जातो. अशा शाळांना शांतिलाल मुथ्था फाउंडेशनतर्फे खालील प्रकारांची मदत दिली जाते :

- शैक्षणिक आणि प्रशिक्षण साहित्य दिले जाते.
- संबंधित अधिकारी वर्गासाठी परिचय शिबिरे घेतली जातात.
- शिक्षकांसाठी क्षमतावृद्धी कार्यशाळा घेतल्या जातात.
- मूल्यवर्धन कार्यक्रम पूर्ण करण्यासाठी लागणारी मदत करते.
- निष्पत्तींचे स्वतंत्र मूल्यमापन करण्याची व्यवस्था करते.
- शाळेतील आणि मुलांमधील बदलांची नोंद ठेवते.

१०. लोकशाहीसाठी अपेक्षित, राज्यघटनेतील मूल्ये या कार्यक्रमाद्वारे रुजविली जात आहेत का ? हे कसे कळेल ? त्याचे मूल्यमापन कसे शक्य आहे ?

मुलांच्या वर्तनातील सकारात्मक बदलातून मूल्यवर्धन कार्यक्रमाचा परिणाम सहज दिसून येईल. मुलांमधील सकारात्मक बदल, अपेक्षित निष्पत्तींशी पडताळून पाहणे शक्य आहे. प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थी अध्ययन निष्पत्ती साध्य करू लागतात, तेव्हा ते लोकशाही मूल्ये आत्मसात करू लागले आहेत असे दिसून येते. याच अध्ययन निष्पत्तींच्या आधारे विद्यार्थ्यांचे निरीक्षण करून सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची नोंद आपण करू शकता. शैक्षणिक वर्षाच्या शेवटी प्रत्येक विद्यार्थ्याबद्दल त्यांच्या मूल्यवर्धन उपक्रम पुस्तिकेत टिप्पणी लिहू शकता.

